

Een Italiaanse strijder in Alkmaar. Over winnen, verliezen en verbinden.

Door Marjan Schwegman

In Alkmaar, op de hoek van de Kennemersingel en het Vogelenzang, staat een in 1885 gebouwd huis dat opvalt door de grijze kalkzandsteen. Op de toren prijkt een intrigerende naam: Caprera. Aan de overkant, aan het Kennemerpark, staan enkele soortgelijke huizen, allemaal in dezelfde steen en net als Huize Caprera ontworpen door Willem Frederik Stoel. Namen als Toussaint, Almagro en Lauernesse roepen herinneringen op aan de schrijfster Truitje Bosboom-Toussaint.

Wat verbond een ondernemer als Stoel met de ereburgeres van Alkmaar? En wat leren Caprera, Stoel en Bosboom-Toussaint ons over de actuele betekenis van het ontzet van Alkmaar?

Dit zijn kleine, lokale vragen; toch leiden ze naar het thema van dit Ontzetjaar: grootsheid. Neem nu het wapen dat op Huize Caprera staat. Dat is een combinatie van de wapens van Alkmaar en Haarlem. Haarlem was de geboortestad van Stoel, en is, zoals u natuurlijk weet, de stad die zich in 1573 na een zeer langdurige belegering moest overgeven aan het leger van Alva. Haarlem leed net zoals steden als Naarden en Zutphen een nederlaag, terwijl Alkmaar na een kort beleg een overwinning kon vieren. Hoe gaat een gemeenschap om met nederlagen? De pijn van de Nederlandse capitulatie in mei 1940 lijkt weggedrukt te zijn in de nationale herinneringscultuur, terwijl de geallieerde overwinning van 1945 nog steeds met veel publiek vertoon wordt gevierd. Is zegevieren grootser en meer inspirerend dan verliezen? Wat bevordert de cohesie van een gemeenschap meer, het levend houden van de herinnering aan overwinningen of het herdenken van nederlagen? Dat zijn de grote vragen achter de kleine.

Ik neem u om te beginnen mee naar Caprera, een miniscuul, rotsachtig eilandje dat ten noordoosten van het Italiaanse eiland Sardinië ligt. Misschien herinnert u zich dat daar in 2007 de wielrace de Giro d'Italia begon. De keuze voor juist die plek was natuurlijk niet toevallig: het enige woonhuis dat op Caprera staat is het huis van Giuseppe Garibaldi, die daar tussen 1855 en zijn dood in 1882 woonde. Garibaldi wordt tot op de dag van vandaag geëerd als één van de grondleggers van het moderne Italië: dat is niet langer een lappendeken van kleine staatjes, maar een natie die ondanks alle spanningen nog steeds niet uit

elkaar is gevallen. Met zijn originele vechtstijl en zijn in opvallende rode hemden geklede strijders leverde Garibaldi een beslissende bijdrage aan de totstandkoming van de nieuwe Italiaanse staat, die in 1861 een feit werd. Toen Rome in 1870 daarvan de hoofdstad werd, was de eenwording van Italië voltooid.

De Alkmaarder Stoel was een vurige bewonderaar van Garibaldi en daarom liet hij de naam Caprera op het door hem ontworpen huis zetten. Hij was niet de enige. In Bloemendaal noemde Adriaan Teding van Berkhout zijn nieuwe buiten eveneens Caprera. In het bijbehorende jachthuis hing een groot portret van Garibaldi. Beide mannen behoorden tot een klein, enthousiast netwerk van Garibaldisten, zoals zijn Nederlandse aanhangers genoemd werden. De vrijheid waar Garibaldi voor vocht associeerden zij met de strijd van Willem van Oranje. In een telegram dat Garibaldi aan enkelen van hen stuurde, liet hij weten zeer verguld te zijn met deze historische vergelijking.

Uit dit telegram blijkt hoe vanzelfsprekend internationale contacten waren in een tijd waarin communiceren en reizen toch iets ingewikkelder waren dan nu. Zo konden Garibaldisten niet alleen in Nederlandse kranten het nodige lezen over hun held, maar ontvingen ze ook nieuws uit de eerste hand via één van Garibaldi's strijdmakkers en boezemvrienden, Augusto Vecchi. Die was in Genua bevriend geraakt met de Nederlander Jan Conrad Hacke toen deze daar in de herfst van 1860 net te laat arriveerde om zich aan te kunnen sluiten bij Garibaldi's 1000 roodhemden die waren uitgevaren om Zuid-Italië te veroveren. Terwijl Hacke zijn teleurstelling stond te verbijten, werd hij aangesproken door Vecchi. Deze ontmoeting was het begin van een hechte vriendschap. Op zijn reizen door Europa kwam Vecchi dikwijls langs bij Hacke en zijn gezin. De familie bezat in Loosdrecht een in Italiaanse stijl opgetrokken landgoed, Eikenrode, dat een ontmoetingsplaats werd voor de Garibaldisten. Ook Truitje Bosboom kwam er regelmatig met haar man logeren en hing aan Vecchi's lippen als deze over Garibaldi vertelde. Onbekend is of ook Stoel Vecchi in Loosdrecht kwam bezoeken. Als 'industriële', zoals hij zichzelf aanduidde, past hij op het eerste gezicht minder goed in dit aan politiek en cultuur toegewijde gezelschap, maar wellicht zorgde Garibaldi voor een band. Stoel kende Truitje Bosboom in ieder geval goed: zij liet hem een grafkelder ontwerpen voor haar vader en vroeg hem te zorgen voor het onderhoud daarvan als zij zou zijn overleden.

Het groepje Garibaldisten was in allerlei opzichten nogal onconventioneel. Neem nu Stoel: begonnen als eenvoudige metselaar, had hij zich pijlsnel opgewerkt tot een succesvolle handelaar in bouwmaterialen. Vanuit zijn kantoor aan het Luttk Oudorp 27 (toevallig het huis dat ik met mijn echtgenoot bewoon) runde hij een bedrijf dat al snel ook een op het Schermereiland gevestigde scheepswerf omvatte. Samen met de kalkovens aan het Zeglis en andere panden aan het Luttk Oudorp bezat hij aan het eind van de 19de eeuw een klein imperium in de binnenstad van Alkmaar. Als vrijdenker zonder godsdienst (iets bijzonders in die tijd), geloofde hij in wetenschap als de motor van alle vooruitgang. Hij was zeer experimenteel ingesteld. Nieuwe uitvindingen zoals de telefoon wilde hij meteen zelf uitproberen, en dat kon ver gaan. Zo liet hij zich neerdalen in één van de pijlers die in de Rotterdamse Maas werden gebouwd om een nieuwe spoorbrug te kunnen dragen. Hij wilde aan den lijve ondervinden wat iemand ervoer die zich zo diep onder water bevond. Hoofdpijn dus..... Ook bezocht hij meer dan eens de tunnel die Franse en Italiaanse ingenieurs door de Mont Cenis boorden om een directe spoorverbinding tot stand te brengen tussen Frankrijk en Italië. In lyrische bewoordingen beschrijft Stoel hoe hij als een ware ontdekkingsreiziger nog voor de officiële opening van de tunnel in het duister dwars door de berg reed, terwijl om hem heen nog steeds gesteente naar beneden kwam en de kwaliteit van de in te ademen lucht bepaald niet overhield. Maar voor de vooruitgang had Stoel alles over, zo lijkt het, ook de gehoorschade die hij opliep toen hij er getuige van was hoe de revolutionaire nieuwe springstof dynamiet werd ingezet om de Mont Cenis met geweld open te breken. Stoel stelde zijn vele talenten graag in dienst van de gemeenschap: zo werd hij president van de Alkmaarse afdeling van de vereniging Vooruitgang door Wetenschap en zat hij als links liberaal een tijd lang in de Alkmaarse gemeenteraad.

Was Stoel al een kleurrijke Garibaldi, dat gold zeker ook voor Truitje Bosboom. Zij schreef in 1861 aan de dichter Potgieter dat ieder zo zijn held had, en dat Garibaldi het voor haar was. In een tijd waarin vrouwen niet geacht werden zich actief met politieke en militaire strijd bezig te houden, valt de belangstelling van deze keurige, diep gelovige protestantse schrijfster voor een excentrieke vechtjas als Garibaldi extra op. Zeker als we in gedachten houden dat zij zich verre hield van feministische activiteiten. Zij was echter niet de enige: zowel Hacke's vrouw Janna als zijn dochter Marie waren bewonderaars van Garibaldi. Dit wijst op een gedeelde eigenzinnigheid: zo stuurde Truitje Bosboom het eerste presentemplaar van haar roman Majoor Frans aan

Marie, omdat deze, zoals ze schreef, “enkele familietrekken” met de “cordate heldin” gemeen had. Deze ‘cordate heldin’ Francis neemt zich voor nooit te trouwen om zo haar vrijheid te behouden. Ze gaat als man gekleed door het leven, tot dat ze de ware ontmoet en zich door hem laat temmen. Ook Marie gaat voor de bijl: zij trouwt met een andere Garibaldist, Gijsbert van Tienhoven, de latere minister en burgemeester van Amsterdam.

Waarin lag nu de grootsheid van Garibaldi voor deze Nederlandse mannen en vrouwen? Niet in zijn successen, zo lijkt het. Opvallend genoeg werd Garibaldi in landen als Nederland namelijk pas populair toen hij de ene na de andere nederlaag leed. Die waren bijna allemaal het gevolg van zijn obsessionele wens Rome te veroveren. Garibaldi was er fel tegen gekant dat de Paus naast spiritueel leider ook wereldlijk heerser was over de uitgestrekte Kerkelijke Staat, met het Vaticaan als centrum. Tegelijkertijd zag hij de grote bindende kracht van juist Rome en dus was hem er alles aan gelegen om de eeuwige stad tot bestuurlijk en moreel centrum te maken van de nieuwe natie.

Het ironische, of zo men wil tragische element in Garibaldi's leven is dat hij er in 1870 uiteindelijk niet bij was toen Rome werd veroverd. In de jaren daarvoor heeft hij verschillende malen geprobeerd Rome in te nemen, maar steeds mislukte dit. Toch hebben deze nederlagen zijn status als held niet in de weg gestaan, integendeel. Ik zou zelfs willen beweren dat zijn grootsheid, de verering die hem ten deel viel en nog steeds valt, gegrondvest is in deze nederlagen. Garibaldi werd en wordt bewonderd om zijn veerkracht, zijn vermogen tegenslag te incasseren, uit te stijgen boven woede en gekwetste trots en te blijven geloven in de zaak waar hij voor vocht.

Die houding, dat karakter, komen duidelijk tot uiting in zijn keuze voor een eenvoudig, vreedzaam leven op het eilandje Caprera. Zelf schrijft hij dat een persoonlijk verlies en een militaire nederlaag hem tot deze stap inspireerden. We schrijven 1849. Franse troepen belegeren Rome. Die zijn Paus Pius IX te hulp gekomen om een einde te maken aan de republiek die strijders voor de eenwording van Italië in Rome hadden gesticht, in de hoop dat de revolutie zich als een olievlek vanuit Rome zou verbreiden. Garibaldi vocht mee aan de kant van de revolutionairen, met aan zijn zijde Ana, zijn Braziliaanse vrouw. Deze Ana, in Italië bekend als Anita, weerde zich, zo gaat het verhaal, moediger dan veel mannen. Al eerder had zij indruk gemaakt met haar onverschrokkenheid en vechtlust, namelijk toen zij, gekleed in mannenkleren, met Garibaldi door Zuid-Amerika trok om her en der te strijden tegen tirannieke regimes. Hun

verhouding was gepassioneerd: toen Garibaldi Ana ontmoette, werd zij, zo gaat het verhaal, onmiddellijk door hem gegrepen en verliet zij voor hem haar Braziliaanse echtgenoot. Nu, in 1849, was ze ouder en moeder van vier kinderen, maar dat weerhield haar er niet van zich op de Romeinse barricades te begeven.

Na een hevige strijd moest Rome zich overgeven. Gadeslagen door bewonderaars zoals de Nederlander Koelman, bliezen Garibaldi en zijn strijders de aftocht. Tijdens de dramatische vlucht dwars door snikheet midden-Italië, bezweek de zwangere Ana in de moerassen rond Ravenna aan de malaria. Garibaldi ontkwam aan zijn achtervolgers, maar moest Ana achterlaten. In zijn *Mémoires* beschrijft hij haar dood als het grootste, meest pijnlijke verlies in zijn leven, als het begin van zijn overleverschuld. Het was ook het begin van zijn leven op Caprera: na omzwervingen over de hele wereld kon hij zich in 1855 op het eilandje settelen omdat enkele rijke Engelse bewonderaarsters daar genoeg grond voor hem hadden gekocht om van te kunnen bestaan. Hier omringde hij zich met herinneringen aan zijn Zuid-Amerikaanse leven met Ana. Tegelijkertijd bracht hij zijn sociale en politieke idealen in praktijk door met zijn kinderen, zijn vele vrouwen en vrienden en vriendinnen van over de hele wereld, een internationale leefgemeenschap te vormen.

Hoe wisten mensen als Stoel en Bosboom over Garibaldi's leven op Caprera? Dat is te danken aan de onvermoeibare propaganda van Vecchi én aan Vecchi's vriendschap met Hacke. In 1861 produceerde deze laatste een Franse en Nederlandse vertaling van Vecchi's beschrijving van Garibaldi op Caprera. Dit in de vorm van dagboeknotities vertelde intieme verhaal dat spoedig in vele andere talen werd vertaald, voedde het internationale publiek met informatie.

Vecchi had in 1849 met Garibaldi op de barricades van Rome gevochten. Hij had de vernedering van de nederlaag gedeeld en was getuige geweest van Garibaldi's wanhoop na de dood van Ana. Ook Vecchi had zijn vrouw verloren en ook voor hem was de verloren strijd in Rome een keerpunt. Hij schreef een geschiedenis van het beleg die doortrokken is van afkeer van de verschrikkingen van oorlog en geweld. Voortaan wilde hij de maatschappelijke vooruitgang met vreedzame activiteiten dienen. Gebruikmakend van het uitgebreide internationale Garibaldinische netwerk zette hij zich in voor zulke uiteenlopende zaken als onderwijs voor armen, strijd tegen uitbuiting door prostitutie, een fatsoenlijke behandeling van dieren, gelijke rechten voor

vrouwen en mannen, de bevordering van wetenschap, internationale handel en industrie.

Zijn beschrijving van Garibaldi's leefgemeenschap op Caprera was erop gericht te laten zien dat het ook een zo vurige patriottische strijder als Garibaldi uiteindelijk ging om een wereld waarin alle volkeren vrij, onafhankelijk en vreedzaam naast elkaar zouden leven. Strijd was soms nodig om dit ideaal te realiseren, maar dat die strijd pijn en verlies met zich meebracht moest niet vergeten worden. Juist vrouwen hadden hier een taak, zo meende Vecchi.

Toch sprak Caprera en alles waar dat voor stond mannen net zo krachtig aan als vrouwen. Neem nu Stoel. Met zijn besluit huize Caprera te gaan bewonen trad hij letterlijk in de voetsporen van zijn held. Stoel deelde met Garibaldi niet alleen een liberaal burgerschapsideaal, maar liet zich ook inspireren door diens enthousiasme voor wetenschap en techniek. Zo ontwierp Garibaldi een ingenieus, maar niet gerealiseerd plan voor kanalisering van de Tiber in Rome, om een einde te maken aan overstromingen en levensbedreigende ziektes als malaria waar Ana aan was gestorven.

Truitje Bosboom's bewondering voor Garibaldi is minder eenvoudig te duiden. Nadat hij in 1862 gewond was geraakt bij één van zijn vele mislukte pogingen Rome te veroveren, stuurde ze hem een blijk van medeleven en bewondering voor de manier waarop hij met deze tegenslag omging. Prompt ontving ze een foto van Garibaldi met een 'verre, maar dierbare groet'. In een portret dat ze vervolgens van hem schreef, benadrukt ze dat zijn grootsheid voor haar ligt in zijn medemenselijkheid. Bij een bezoek aan een veldhospitaal schonk hij eens met tranen in de ogen zijn zwaard aan een soldaat, opdat deze met dit zwaard in zijn armen kon sterven. Door dit gebaar deed hij haar denken aan Jeanne d'Arc, zo schrijft ze.

Door Garibaldi te vergelijken met Jeanne d'Arc, verwijst Bosboom naar strijdbare vrouwen, het soort vrouwen waarmee Garibaldi zich graag omringde. Vrouwen als Jeanne d'Arc fascineerden haar kennelijk. Dat blijkt niet alleen uit haar roman *Majoor Frans*, maar ook uit een stuk dat zij in 1873 schreef ter gelegenheid van 300 jaar Alkmaars Victorie. Nadat zij eerst haar afkeer heeft uitgesproken over de 'onchristelijke' wreedheden die tijdens de strijd tegen Alva aan beide kanten, ook aan de Alkmaarse, werden begaan, volgt een bloedstollende beschrijving van de enorme inzet waarmee Alkmaarse vrouwen en meisjes hun aandeel in de strijd leverden. Bosboom lijkt zich bijna te verlustigen in de meedogenloosheid waarmee haar seksegenoten de

tegenstanders uitschakelden. Net zoals Jeanne d'Arc kenden zij geen vrees. Hun moed en strijdbaarheid motiveerden de mannen en werkte verbindend, zo benadrukt ze. Een zelfde soort beeld rijst op uit beschrijvingen van het beleg van Rome in 1849: de strijdbaarheid van de bevolking wordt geaccentueerd door te laten zien hoe hard ook de vrouwen en meisjes van Rome meevochten tegen de Fransen. Op de Gianicolo in Rome waar het beleg van 1849 wordt herdacht, herinnert een standbeeld van Anita Garibaldi juist hieraan: zij ging door, moedigde de mannen aan, hield de eer van de gemeenschap hoog, ook toen een nederlaag onvermijdelijk was.

Geestdriftig strijden voor een principe, ongeacht de uitkomst, dat sprak Bosboom aan. Ik denk dan ook dat zij zich herkend zou hebben in de lijfspreuk van een vrouw die een eeuw later leefde, Jacoba van Tongeren. Die schreef in haar plakboek: "Het enige, wat een mens sterk maakt en houdt, is vechten. Daarom, vecht altijd voor iets, al is het dan desnoods voor een verloren zaak". Jacoba van Tongeren was tijdens de Duitse bezetting leidster van een verzetsgroep en wist waar zij het over had. Achteraf bezien is het logisch dat het nationaal-socialisme verslagen werd, maar met name in de eerste jaren van de bezetting was die uitkomst ongewis. Van Tongeren moest zoals alle verzetsstrijders de nodige verliezen incasseren. Dat mensen zoals zij ondanks die verliezen en tegenslagen niet opgaven, is wat hen groots maakt. Maar ook Van Tongeren, die na de oorlog in Bergen woonde en daar is gestorven, betaalde haar overleven met permanente schuldgevoelens. Juist daarom maakt haar onlangs gepubliceerde verhaal zo'n indruk.

Jacob van Tongeren en Giuseppe Garibaldi zijn twee voorbeelden van vurige patriotten die meer streden voor de overwinning van een principe, dan voor de verovering van een stad of land. Vandaag de dag leven we in een tijd van oplevend nationalisme, een nationalisme dat volgens zijn aanhangers tolerantie ten aanzien van verschillen en globalisme uitsluit. Voor Garibaldi betekende nationalisme liefde voor het vaderland. Die liefde was onverbrekkelijk verbonden met het ideaal van vreedzaam samenlevende, vrije mensen overal ter wereld. De realisering van dat ideaal lijkt verder weg dan ooit. En toch, geef niet op! Denk aan Caprera en aan de grootsheid die schuilt in kleine gebaren.